కమల ఉలిక్కిపడి మేలుకుని కాలికేసి చూసుకుంది. కాలు నిన్నా మొన్నటి లాగనే కట్టుతో భారంగా పడి ఉంది. తన కాలింకా ఏసెయ్యలేదు. పీడ కల ... పీడ కలేనా? లేక ... గుండె భయంతో తీవ్రంగా కొట్టుకుంది. రెండు రోజులుగా ఒకటే కలలు, భయంకరమైన కలలు, విషాదకరమయిన కలలు. కలల్లో రెండు కాళ్ళు. అజంతా, ఎల్లోరా, ఖజురాహో, లేపాక్షి మొదలైన శిల్ప సుందరుల పదన్యాసాలు! చిరు మువ్వలు అలంకరించుకున్న రెండు పాదాలు లయబద్ధంగా కదులుతూంటే చిత్రంగా ఆ పైనున్న శరీరం తనది, కమలది! కమలకు ఆ శిల్ప మందిరులను ప్రత్యక్షంగా కలుసుకునే అవకాశమే పడలేదు. ఇప్పుడు కలుసుకోవడమే కాదు, అభిన్నమైన ఆ అప్సరసల, ఆ నాట్యకత్తెల ఆత్మలో ఐక్యమయింది. ఉత్సాహంతో, వేగంతో ఆడి ఆడి విశ్చలన పుష్పాల్లా ఒదిగిన పాదాలు. అవి తనవే. పాంజేబుల పట్టీలతో, పారాణి పూతతో, పట్టు చీరె కుచ్చెళ్ళ పైకెత్తుకుని, నెమ్మదిగా, మెత్తగా, రాజహంస జంటలా వస్తూన్న రెండు పాదాలు. ఒక పాదపాటి సన్నటి నీడ పడుతుంది నేలమీద. ఎవరికోసమో, దేనికోసమో? చూసి చూసి విసిగి నిరాశతో వెనుదిరుగుతుంది. ఆ నీడకు ఒక కాలు లేదు. ఊత క్కర టకటకలు తన గుండెలో ప్రతిధ్వనిస్తాయి. మూలుగులు అనంత విశ్వగానంతో ఐక్యమయి పోతున్నట్లు శరీరంలోని ఆఖరి రక్తం చుక్కలుగా కాల ప్రవాహంలో కలిసి పోతున్నట్లు. తిరిగి తిరిగి అవే దృశ్యాలు. ఒళ్ళు ఝల్లుమనిపించే అదే ముగింపు. కమల కదలకుండా కళ్ళు తిప్పి ఎడం వేపుగా చూసింది. తల కింద చేయి ఉంచుకుని పట్టి నేల మీద పడుకుని నిద్రపోతూ ఉంది అమ్మ. అది మామూలు నిద్దలా లేదు. దుఃఖంతో ఏడ్చి ఏడ్చి అలిసిపోయి మూర్ఛలో పడిపోవడమేననిపిస్తోంది. దాహమవుతూందని లేపడానికి మనసొప్పలేదు కమలకు. పాపం! రెండు రోజుల్నుంచీ ఆ ప్రాణం ఎంత గొడవ పడిందో? రెండు రోజుల్నుంచీ ఏమిటి? ఇరవై ఏళ్ళుగా గొడవ పడుతూనే ఉంది. అమ్మ కూడా అలనా డెప్పుడో యౌవనంతో, యౌవనం నింపిన ఆశల వెలుగుతో ఉండి ఉంటుందన్న ఊహాకే ఏలు కలగడం లేదు. అమ్మ సరిగా ఇప్పు డున్నట్లుగా పుట్టిందేమోననిపిస్తుంది. అమ్మ ఎన్నడైనా నవ్వి ఉంటుందా? ఉండదు, ఉండదు. అమ్మగార్ని నవ్వవలసిన అవసర మేముంది? అన్నట్లుంటుంది. అయ్యో, అమ్మ! నాన్న ఏం చేస్తూ ఉంటాడు? సారాకి అప్పు దొరికి ఉంటుందా? అన్నట్లు నేను కారు కింద పడిపోవడం తెలిసి ఉంటుందా? తెలిసి ఉంటే వచ్చి చూడాలని తెలిసి ఉంటుందా? విధికృతం, దానికేం చేస్తాము? చూసి మాత్రం చేసేదేముంది? అనుకుని ఇంకా జ్ఞాపకముంటే ఎవరో మహాత్ముడు చెప్పిన అలాంటి శ్లోకం చదువుకుని శాంతించి ఉంటాడా? ఆయన పురాణాలన్నీ పదునెన్మిదో, నూట ఏభయ్యో మరి చదువుకున్నాడు. అన్ని పురాణాలూ, శాస్త్రాలూ చదువుకున్న ఆయనకు జీవితాన్ని గురించి, ప్రపంచాన్ని గురించి ఏమీ తెలియదు. తానూ, తమ్ముడూ, చెల్లాయీ పుట్టక ముం దెప్పుడో శ్రీనాథుడిలా బతికానని చెప్పుకుంటాడు. ఒకప్పు డెప్పుడో సమాజం కూడా, గుడ్డ కొదవలేనప్పుడు, ఆయన్ని పోషించింది. అది వాళ్ళ బాధ్యతనీ, ఆ సుఖం పొందడం తన జన్మ హక్కనీ భావించాడు, పాపం! అమాయకుడు. 'డిగ్రీలు లేని పాండిత్యంబు వన్నెకు రాని ఈ పాడు కాలాన బుట్టి' అని 'పొయటిక్'గా కొంతకాలం ఏడ్చుకున్నాడు. డిగ్రీలకు కూడా విలువలేని కాలంలో ఆ ఏడ్పు వినకపోయేసరికి సారాతో చెప్పుకోవడం ప్రారంభించాడు. చెల్లెలు శ్యామల సంగతేమిటి? పి. యు. సి. పూర్తిచేసి ఇంకేం చెయ్యాలో తెలియక ఆగిపోయింది. కొత్తగా, మత్తుగా ఆక్రమించుకుంటూన్న యౌవనంతో ఏవో రహస్యాలు చెప్పుకుంటూ కాలక్షేపం చేస్తూంది. తమ్ముడు చదువు జోలికి పోకుండా రిక్షా తొక్కుకుంటున్నాడు. వాడు తెచ్చే వలభై, ఏభై, కుట్టు మెషిన్ సెంటరులో పనిచేసి తెచ్చే తన రెండు వందలతో కుటుంబం ప్రాణాలు నిలుపుకుంటూంది. తన కాలు తీసేస్తే కుట్టు మెషిన్ పని ఎలా చేస్తుంది? అప్పు డంతా ఎట్లా బతకగలరు? కమలకు భవిష్యత్తు రెండు విధాలుగా కనిపిస్తూంది. నిజానికవి రెండూ పరస్పర విరుద్ధమైనవి. ఆ విరుద్ధమైనవి రెండూ సమాన బలంతో కమలని లొంగదీసుకుంటున్నవి.

అటు చీకటి, ఇటు వెన్నెల. ఆ వెన్నెల రేడు పౌర సంబంధమైన పేరు మోహన్రావు. కుట్టు మెషిన్ సెంటరు కెదురుగా వాళ్ళ ఇల్లు. అతను రీవిగా ఎనిమిది, ఎనిమిదిన్నరకు ఇంట్లోనించీ బయటికొచ్చి గారేజి నించీ కారు తీసుకెళ్ళడం, పన్నెండు, పన్నెండున్నరకు మళ్ళీ వచ్చి కారు ఆపి హొండాగా ఇంట్లో కెళ్ళడం ప్రతి రోజూ చూస్తూనే ఉంటుంది. సాయంత్రం అయిదింటికి టెన్నిస్ రాకెట్‌తో రాకెట్ స్పీడుతో వెళ్ళడం! అతని కేదో ఇండస్ట్రీ ఉందనీ, అతని కింకా భార్య కుదరలేదనీ తప్ప ఇతర వివరాలేవీ తెలియవు. ఇతర వివరాలు తెలుసుకోవడానికి తనేమైనా అతన్ని ప్రేమించిందా? పెళ్ళాడా లనుకుంటూందా? అబ్బే! కమల అంత అమాయకురాలేం కాదు. కారులో తిరిగే మోహన్రావులు కుట్టుపని నేర్పే కమలల్ని పెళ్ళిచేసుకోరని ఖచ్చితంగా తెలుసు. మోహన్రావును అమాత్రం కూడా మనసులో ఉంచుకోకుండా బయటికి విసిరేసి తలుపు బిగించుకోవాలని ప్రయత్నించే కొద్దీ, పెల వేసిన ముల్లులా అత నింకా లోపలికి, అవతలి వాకిళ్ళలోకి దూరిపోతున్నాడు. అతని సంగతి పట్టించుకోకూడదు అనుకుంది. కళ్ళు అలవాటుగా రెప్పల తలుపులు తెరుచుకుని చూస్తూనే ఉంటాయి. ఆరోజు తను సెంటరు నించీ ఇంటికి వెళుతూంది. ఒంటి గంటయినా అత నింకా ఇంటికి రాలేదేమిటి? అదే ప్రశ్నను విసుక్కుని కసురుకుంది. ఛీ ఛీ! అత నెప్పుడొస్తే నాకేమిటి? అసలు రాకపోతే నాకేమిటి? అనుకుంది. అప్పుడే అతని ఎర్రకారు ముందు కొస్తూంది. ఎండ వేళ కనక వీధుల్లో అట్టే జనం లేదు. తను తల వంచుకుని వెళ్ళిపోతూంది. ఒక్కసారిగా పక్క బంకులో నించీ కేకలు వినిపించడ మేమిటి? ఆ ఎర్రకారు తన మీదుగా వెళ్ళిపోవడమేమిటి? ఒక్క క్షణంలో జరిగిపోయింది. ఆ తరవాత ఆ ఎర్రకారులో అతనే తీసుకొచ్చి 'అడ్మిట్' చేశాడు. నిన్న కూడా అత నొచ్చి చూసి వెళ్ళాడనీ, పాపం! ఆ అబ్బాయి ఎంతో బాధ పడిపోతున్నాడనీ అమ్మ చెప్పింది. అత నొచ్చినప్పుడు డాక్టర్లు, నర్సులు అతని వెనకాల వచ్చి కమల మీద సానుభూతిగా మాట్లాడ్డం, అప్పటినించీ అతని వాళ్ళయినట్లు ప్రత్యేకంగా చూస్తూండటం కూడా ఉదావరించింది. అప్పటినించీ కమల మనస్సు విచిత్రమైన అవస్థలో పడిపోయింది. అతని కారుకింద పడటం వల్ల అతని మీద తన కేదో హక్కు సంక్రమించినట్లూ, దాన్ని అతనూ మనస్ఫూర్తిగా ఒప్పుకున్నట్లూ అనిపిస్తూంది. అట్లాంటి మోహన్రావు ఇట్లాంటి కమల్ని ప్రతి రోజూ సెంటరు దగ్గర చూసి ప్రేమించి పెళ్ళిచేసుకున్నాడంటే కమల కూడ నమ్మదుగానీ, ఆ కమలం మోహన్రావు కారుక్రింద పడటం, అప్పుడు ప్రత్యక్షంగా వాళ్ళిద్దరికీ పరిచయం కావడం అతనికి ఆమె మీద అభిమానం కలగడం — అంతకు ముందు అతని మీది ఆమె రహస్య ప్రేమ ఇప్పుడు బహిరంగం కావడము. ఈ ఆలోచనలో కాకూడని దేదీ కనిపించడం లేదు. కారు ప్రమాదం గాఢ ప్రణయంగా మారి, అదే కారులో అతనితో కలిసి ...

చప్పుడవడంతో కమల కల వలలో పడని పిట్టలా ఎగిరిపోయింది. తమ్ముడు దామోదరం!

"అన్నం తీసుకొచ్చాను, అమ్మని లేపమంటావా? అమ్మా! అమ్మా!" ఆమె లేచింది.

"అయ్యో! నిద్రపోయాను. ఏమమ్మా, కమలా, కొంచెం అన్నం కలిపి పెట్టేదా?"

"ముందు ... కొంచెం నీళ్ళు."

ఆమె గ్లాసుతో నీళ్ళు తాపి, తరవాత అన్నం కలిపి తినిపిస్తూంది. దామోదరం పక్కనున్న స్టూలు లాక్కుని కూర్చున్నాడు. "శ్యామ లేం చేస్తూంది?"

"ఏం చేస్తుంది? కూడొండి వ సింది. పాత పత్రికలు ముఖాన్నేసుకు పడుకుంటూంది. పసుంటోగా?"

"ఉన్న పని అదీ... అదేం చేస్తుంది?"

"చేస్తే ఎందుకు ఉండదు? అక్కతో పాటు అదీ రోజూ సెంటరుకు పోయి కుట్టుపని నేర్చుకునుంటే కూడు భయం తీరేదిగా? ఇప్పుడు చూడు, అక్కకి కాలేమైనా అయితే ..." ముద్ద మింగలేక పోయింది కమల.

"సరే, నువ్వు పో!" కదలలేదు దామోదరం.

"ఎక్స్-రే తీశారా?"

"ఆఁ ..." అన్నట్లు తల ఆడించిందామె.

"ఏం చెప్పలేదూ?"

కాంపెన్సేషన్

తులసీకృష్ణ

"ఉహూం..." అన్నట్టు మళ్ళీ తల ఆడించింది.

"అక్కకు కాలు గాని విరిగిందా ఆ మోహన్ గాణ్ణి ఊరికే వదిలేస్తా. నా ఫ్రెండ్ బి. ఎ. చదివిన అతను అన్నాడూ, వానిపైన కాంపన్సేషన్ కేసు పెట్టొచ్చంట. కుటుంబాన్ని సాకే అక్క కుంటిదయిందని పది వేలకు పెట్టేస్తాను. అయిదారు వేలొచ్చినా ఓ పది రిక్షాలు చేయిస్తే ... రిక్షా ఓనర్ ... బోలెడు సంపాదన"

"దామోదరం! నువ్వు నోర్మూసుకో."

"మనం నోర్మూసుకుంటే జరగాలనుంటే ఆగుతుందా? ఒక వేళ అక్కకు కాలు విరిగితే నేను చెప్పేది."

"వీా నాయ నేమైనా ఇంటికొచ్చినాడా?"

'ఏమో? నాకు తెల్దాయన సంగతి.' చివుక్కున లేచిపోయాడు. దామోదరాన్ని లేవగొట్టడానికే ఆ ప్రశ్న వేసిం దామె. కమల దూరంగా వార్డు పొడవునా చూస్తూంది. 'డ్యూటీ నర్స్' ఏదో పుస్తకం చదువుకుంటూంది. అక్క డొక ఒళ్ళు కాలిన ఆమె. అయిదేళ్ళుగా సంసారం చేస్తూన్నా ఆమెకు బిడ్డలు పుట్టడం లేదని మగడు కిరసనాయిల్ చల్లి తగలబెట్టాడట! అటుపక్క చెయ్యి విరిగిన ముసలామె. తన రెండకరాల పొలం వ్రాయించటం లేదని కూతురు తోసేసిందట! కతుల చూపులు వాళ్ళ జీవితాల చుట్టూ ఓపికున్నంత వరకూ తిరిగి మళ్ళీ తన లోకి చేరుకునేటప్పటికి మంచం మీద వారగా శ్యామల, స్టూలు మీద వాన్న!

'ఏం చెప్పారు?' భార్య నడిగాడు.

ఆమె లేచి కూర్చుని, 'ఇంకా ఏం చెప్పలేదు' అంది.

'చెప్పనీ. . . వాడి సంగతి చెపుతాను' అన్నాడు సీరియస్‌గా. ఎవరూ ఏమీ అడక్కపోయేసరికి ఆయనే మొదలెట్టాడు.

'కళ్ళు మూసుకుని కారు తోల్తాడూ వెధవ! అమ్మాయిగ్గానీ కాలు పోయిందా, ముక్కు పిండి వెధవని. . . కాంపన్సేషన్ రాబడతాను. అందరికీ ఆధారం ఆ గతి

[illegible] పడిపోతే ఎడ్లతో మనిషులకు గడుస్తుంది'

'[illegible] అందరి [illegible] తుకుల గురించి [illegible] శ్రద్ధ [illegible] మిస్సారు.. ఇప్పుడు ఉండక. కాంపెన్సేషన్ రాబడితే పట్నం [illegible] సెగొట్టుకోవడ మెందుకూ? [illegible] ఖర్చు పెట్టి నేను ట్రెయినింగ్ కోర్స్ పూర్తి చేస్తే అక్కడ భారం నేను మోస్తాను. అది బెస్ట్!' అంది శ్యామల.

కమల తల వాల్చుకుని గట్టిగా కళ్ళు మూసుకుంది.

అమ్మ పూజా త్రి చేసుకోవడానికి లేచేసరికి శ్యామల, నాన్న వెళ్ళిపోయారు. ఆలోచనలతో అలిసిపోయిన కమలకు నిద్ర పట్టిందో లేదోగానీ కల వచ్చింది. తన కాలు తీసేశారు. నాన్న మోహన్రావు మీద 'కాంపెన్సేషన్' కేసు పెట్టేశాడు. ఒకనాడు సాయంత్రం మోహన్రావు తమ ఇంటికి వచ్చాడు. అమ్మ ఆశ్చర్య పోయింది. 'ఎందుకొచ్చినా డిక్కడికి? ఎత్తికించో లేదో చూద్దామనా?' గద్దించాడు నాన్న. మోహన్రావు మాట్లాడకుండా తన దగ్గరికి వచ్చి మంచం మీద కూర్చుని తన ముంగిరులు సవరిస్తూ కన్నీరు జారుతుండగా అన్నాడు:

''కమలా! నే నీకు చాలా అన్యాయం చేశాను. కాంపెన్సేషన్ అంటు కేమిటో తెలుసా? నిన్ను పెళ్ళి చేసుకోవడమే! యూ బిలీవ్ మీ.. కమలా! అది నా ధర్మం. . .' అమ్మ ఆనందంతో కన్ను తుడుచుకుంది.

'అదిసరే! మేమంతా బతికేదెట్లా?' అన్నాడు నాన్న. మోహన్రావు మోహనంగా చిరునవ్వు నవ్వాడు.

'కమల నా భార్య అయితే మీరు నావాళ్ళు కదా? శ్యామల పెళ్ళి చేయిస్తాను. దామోదరం పనిలో నాకు సాయంగా ఉంటాడు. మీ రిద్దరూ విశ్రాంతి తీసుకోండి' అని తన ముఖం దగ్గరగా వచ్చి, 'కమలా? నువ్వేం దిగులుపడకు! పెద్ద పెద్ద డాక్టర్లకు చూపించి కర్ర లేకుండా నువ్వు నడిచేట్టు చేయించు కుంటాను. ఎంత డబ్బు ఖర్చయినా లెక్క చెయ్యను... కమలా! ఇక వస్తాను!' ఠీవిగా తనెన్నాళ్ళుగానో చూస్తున్న అదే నడకతో వెళ్ళిపోయాడు.

* * *

విజిటర్స్ టైమ్ కనక వార్డు ఎమ్మర్జంగా ఉంది. బయటి నించి వచ్చిన వాళ్ల వాళ్ల ముఖాలు చూసి పేషెంట్స్ ఉత్సాహంతో జబ్బు నయమైనట్టు మాట్లాడుకుంటున్నారు

అంగసౌష్ఠవం (ఎలిఫెంటా)

ఫోటో— పి. వి. చంద్రశేఖర్ (గుడియాత్తం)

ఒక్కొక్కరి కేసీ పరిశీలనగా చూస్తున్న కమల 'ఏమండీ!' అన్న పిలుపుతో ఇటు తిరిగింది. తన మంచం దగ్గరగా మోహన్రావు! అమ్మ లేచి నిలుచుంది. కమలకు ఆనందమో, దుఃఖమో తెలియడం లేదు. మోహన్రావు వచ్చేశాడు తనను చూడ్డానికి . . అయ్యో! మోహన్రావు వచ్చేశాడే! తన కాలి కట్టు, తన ఈ అవతారం — ఇట్లానా మోహన్రావుకు కనిపించడం? ఇంతకు ముందు మోహన్రావు వచ్చినప్పుడు తనకి స్పృహ తప్పి ఉన్నందుకు విచారించింది. ఇప్పుడు స్పృహ ఉన్నందుకూ విచారిస్తోంది. మోహన్రావు కలలో తన మంచం దగ్గరగా రావడం జ్ఞప్తి కొస్తోంది కమలకు.

'క్షమించాలి! చాలా ప్రమాదం జరిగిపోయింది. నేను చాలా ప్రయత్నించాను తప్పుకోవాలని. మీరు గాభరా పడి నేరుగా వచ్చేశారు . .' మోహన్రావు ముఖంలో ఎంతో బాధ కనిపిస్తోంది. తను నేరుగా కారు కిందకు వెళ్ళిందా? ఏరధ్యానంలో వెళ్ళిందేమో? పాపం!అత నేం చేస్తాడు?

'ఎక్స్-రే రిజల్ట్ చెప్పారా?' కమల బదులు పలకలేకపోయింది. అమ్మ చెప్పింది.

'సరే! నే కనుక్కుంటాను. వస్తానండీ!' అని అమ్మకు నమస్కారం చెప్పి, 'మళ్ళీ వస్తా' నన్నట్టు కమల కేసి చూసి వెనుదిరిగాడు. 'కారియర్' కడుక్కుని వస్తానని అమ్మ వెళ్ళింది. మోహన్రావు రావడంతో సంతృప్తిగానూ, మరేదో అసంతృప్తిగానూ ఉంది కమలకు.

'[illegible] ఏవర్ని?'

వార్డు పక్క వరండా నించి వినిపిస్తోంది.

'ఇద్దరు పేషెంట్స్ని విజిట్ చేయాలి వచ్చాను'

'ఎవరు? దగ్గర? దూరమా?'

'ఒకరు మా అన్నగారి అల్లుడి తమ్ముడు, మరొకటి అమ్మాయి. మొన్న నా కారుకింద పడిపోయింది'

'ఏం, మందు ఎక్కువ పుచ్చుకుని పడిపోయావా?'

నవ్వాడు 'కొంచెం డోసు ఎక్కువ కావటం నిజమే!'

'కారు కింద అమ్మాయి పడకపోతే, అమ్మాయిల కింద కార్లు పడలేవుగా! అందులో మీరా తాగుబోతు కారు. ఇందులో నీ కేమిటి ఇంటరెస్ట్!'

'ఏం లేదు. వాళ్ళ ఫాదర్ కాంపెన్సేషన్ రాబడతానని వాగుతూన్నాడు. ఎక్స్-రే చూస్తే ఆమె కేమీ కాకపోతే మనకూ ఇబ్బందిలేదు. ఆమె కాలు ఆమె కుంటుంది, మన డబ్బు మన కుంటుంది.'

కొంత ఇంగ్లీషు లోనూ, కొంత తెలుగులోనూ మాట్లాడుకుంటున్నారు. కమలకు వినిపించదనుకున్నాడో, ఇంగ్లీషు తెలియదనుకున్నాడో, వినిపించినా, తెలిసినా, చెడ్డగా మాట్లాడిందేముంది అనో, చెడ్డగా మాట్లాడినా చేసే దేముంది? అనే ధైర్యమో? కమల పడుకున్న మంచంతో సహా గిర్రున తిరిగింది. తన చెవులో కాలు, కాంపెన్సేషన్ అనే కేకలు హోరెత్తిపోయేట్లు వినిపిస్తున్నాయి. దామోదరం, నాన్న, శ్యామల, మోహన్రావు— నలు దిక్కులా దారుణంగా కనిపిస్తున్నారు. తన కాలు విరగడం మీద, తన వాళ్ళు కనే కలల్లోనే, తన కాలి కేమీ కాకూడదని కోరుకునే మోహన్రావులోగానీ అసలు కాలు స్వంతదారయిన కమల భవిష్యత్తంటూ ఏమీ లేదు. కమల కళ్లలో కన్నీటి జల పొంగింది.

'అమ్మాయీ!' చిరునవ్వుతో డాక్టర్. కమల కళ్ళు తెరిచేటప్పటికి నేట్స్ తెరిస్తే ప్రవాహం దూకినట్టు కన్నీరు దూకింది.

'డోంట్ క్రై! నీ కేం భయం లేదు. రెండు రోజుల్లో నయమౌతుంది. ఎక్స్-రే చూశాను. ఏం ప్రమాదం లేదు. సో యూ ఆర్ బీ హేపీ!' ముందు కెళ్ళి పోయాడు.

'అయ్యో! డాక్టర్! నా కాలు విరగ లేదు అంతకంటే బలమైందేదో విరిగిపోయింది. అది ఎక్స్-రే కందదు. కన్నీరు చెప్పని కథ అది! దాని కేమీ కాంపెన్సేషన్ అందదు, డాక్టర్!. . .' ★